

Ghazali'nin vefat yıldönümü: biyografisi üzerinden sosyolojik gerçeklik arayışı / The commemoration of al-Ghazali's demise: inquiry of sociological truth through his biography

<https://guneydoguasyacalismalari.blogspot.com/2022/12/ghazalinin-vefat-yldonumu-biyografisi.html>

Mehmet Özay

31.12.2022

Ghazali'nin (Abu Hamid), görece kısa denilebilecek yaşamı hesaplamalara göre 1111 yılı Aralık ayında yani, bundan 911 yıl önce sona ermesine rağmen, ardında bıraktığı eserler günümüzde, Doğu'da ve Batı'da zihinleri aydınlatmaya, düşünmeye ve kışkırtmaya devam ediyor.

Toplumsal ve siyasal kırılmalar

Ghazali'nin doğduğu yıl (1056), İslam tarihinde önemli bir döneme tekabül eder. İslam'ın 5. yüzyılında veya Miladi 11. yüzyıl ortalarında yani, 1055 yılında günümüz Ortadoğu sınırlarının erken dönem merkezi niteliğindeki Mısır'da hakim olan Şii Bûheyvi hanedanlığı ile Abbasi halifeliği merkezi Bağdat'da gelişmekte olan Selçuklu eksenli siyasi yapının karşılaşmasına konu olmuştur.¹

Bu gelişme, sadece alternatif bir siyasi yapının ve halifeliğin varlığına karşı sahih geleneğin devamını sağlamaya yönelik bir girişim olarak kalmadığı, aksine çeşitli toplumsal ve dini yapılar ile düşüncelerde değişimi de gündeme getirdiği görülür.

İşte, Ghazali'nin erken çocukluk ve gençlik yılları böylesi bir dönüşüme konu olduğu gibi, ilerleyen yaşlarında bu dönüşüme ve bunun neden olduğu ve/ya temelinde bu süreci tetikleyen çeşitli siyasal, toplumsal ve dini kırılmalara karşı cevap niteliğinde bir düşünce sistemi geliştirdiğini söylemek mümkün.

Bireyden topluma

Yaşadığı dönemin, içine doğduğu toplumun bir ferdi olarak kabul etmekle başlanması gereken Ghazali'nin yaşamı, bize sadece bir (b)ilim adamının gelişme sürecini vermekle kalmıyor.

Aynı zamanda, söz konusu bu birey yani, Ghazali üzerinden yakın ve uzak çevresinden ve coğrafyasından haberleri, ilişki ağlarını, sorunları ve çözümleri vb. bize gizli-açık aktarmakla önemli bir işlev görüyor.

Bu nedendir ki, Ghazali çalışmalarında -en azından bir bölümünde-, yazarlar kısa da olsa, bu alimin biyografisine yer vermeyi bir zorunluluk kabul ederler.

Böylesi bir yöntem izlenmesinin ardındaki kasıt bir alimin, bir düşünürün hangi koşullarda geliştiğine; eserlerini nasıl ve hangi koşullarda ortaya koyduğuna vb. dair ipuçlarının yakalanması imkânını gözler önüne serme çabasıdır.

Söz konusu biyografi anlatıları, -yazarların niyetinden bağımsız olarak- bize yani, günümüz insanına, bizatihi bir kişi olarak Ghazali'nin ve içinde yer aldığı toplumsal grupların sosyolojik gerçekliğine dair izlekleri sunmasıyla da önem taşır.

---

¹ A H. Johns. (1993). "Political Authority in Islam: Some Reflections Relevant to Indonesia", (ed.), *The Making of An Islamic Political Discourse in Southeast Asia*, (ed.), Anthony Reid, Aristoc Press Pty, Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, Clayton-Victoria, Australia, p. 23.

Bu noktada, şunu söylemekte yarar var ki, Ghazali'nin günümüz (b)ilim çevrelerinde anlaşılmasına ve aynı zamanda, belirli çevreler tarafından eleştirilmesine neden olan tutum ve yaklaşımları, onun biyografisi üzerinden kısaca değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Ghazali'nin çeşitli boyutlarıyla anlaşılmasında, Ghazali sonrası ve bu anlamda, hiç kuşku yok ki, uzun bir dönemin ardından ortaya çıkan modern dönemin veya çeşitli boyutlarda modernleşmeyle giderek artan etkileşimin gündeme gelmeye başlamasının doğurduğu toplumsal ve düşünce şartlarının dayatıcılığını göz ardı etmemek gerekir.

Bu noktada, toplumu anlamada yeni sorunlar ve bunları tanımlamada kullanılan kavramların 'yükü', kendi başına önem taşır.

Örneğin, merhum Sabri Orman Hoca'nın "Ghazali düşüncesinde sosyal adalet" kavramı üzerine çalışmasında dile getirdiği üzere,² bir kavram olarak 'sosyal adalet'i doğuran, -en azından, 17. yüzyıldan itibaren nüvelerini ortaya koymaya başlayan Batı Avrupa'nın sosyolojik şartlarının farklılığı, 11. yüzyıl düşünürünü anlamada ve/ya onun bu kavrama doğrudan, yakın ve ilintili duran kavrama bakışını nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda bizi dikkatli olmaya itiyor.

Tecrübe sınırları

Ghazali'nin erken dönem ergenlik ve geç dönem yaşamlarında izini bırakan temel amilin sufizmle bağlantılı olması, onun önemli bir yaşam tecrübesine sahip olduğunu ortaya koyuyor.

Ghazali'nin hayatı boyunca karşı karşıya kaldığı ve bizatihi aktörü olduğu tecrübenin hiç kuşku yok ki, önemli bir bölümünü ise, 'orta dönem' diyebileceğimiz onun öğreticilik, bir tür danışmanlık vb. gibi ilmi, akademik çabaları ile dönemin yöneticileriyle ilişkileri üzerinden gelişen süreç oluşturuyor.

Bu dönemlere biraz daha yakından bakmaya çalıştığımızda şöylesi bir görüntü ortaya çıkıyor.

Ghazali'nin yaşamının ilk dönemini, sıradan bir öğrencinin gayet kendinde bir öğrenme edimi olarak kabul etmek ve bu noktada, içinde yer aldığı geniş topluma adapte olma süreci olarak görmek mümkün.

Söz konusu birinci dönemin dikkat çekin boyutu, üçüncü döneme hazırlık anlamı taşıması ve -bir ölçüde- bu iki dönem arasında benzerliğin var olmasıdır. Bu dönemlerin ilkinde Ghazali, -diğer ilim alanlarının ötesinde ve dışında- sufizmi öğrenme sürecindeyken, ikincisinde bizatihi sufizmi bir 'okul' yaklaşımı bağlamında tecrübe sürecine geçiyor.

Öte yandan, ikinci dönem veya 'orta dönem', bunun tam aksine, -aradan geçen azımsanmayacak süre zarfında edinilen -çinde İslam (b)ilim ve Yunan felsefi geleneklerinin de olduğu şekilde diyalektik bilgilenme, devlet ve öğretim kurumu yapılarındaki konumu ve işlevi gibi süreçlerin ardından, Ghazali'nin düşünce dünyasında -zaten şu veya bu şekilde var olan- toplumsal yapıya yönelik eleştirinin olgunlaştığı bir sürece tekabül ediyor.

Toplumsal eleştiri

Bu üç temel dönem, Ghazali'nin bireysel yaşamındaki evrilmeyi, değişmeyi ve yenilenmeyi ortaya koyduğu gibi, aslında tanık olduğu toplumsal, siyasal, dini yapılar karşısındaki duruşu ve tutumunu üzerinde de belirleyici bir mahiyet taşıyor.

---

² Sabri Orman. (2018). "Al-Ghazali on Justice and Social Justice", *TUJISE* (Turkish Journal of Islamic Economics), p. 2.

Bununla birlikte, Ghazali'nin kavramın gerçek anlamıyla 'sosyolojik' bir bakış geliştirmedeği veya toplumsal sorunlara eğilmediği noktasındaki yaklaşımı³ temkinli değerlendirmek gerekir.

Bu noktada, Ghazali'nin bu yaşam tecrübesinin geniş toplum kesimleri için ne anlam ifade ettiği sorusu, hiç kuşku yok ki, gayet anlamlıdır ve üzerinde durulmaya değerdir.

Bu çerçevede, erken dönem öğretim sürecinde hasbel kader içinde yer aldığı öğretim kurumunun, hocalarının ilmi yöntem, düşünce ve uygulamaları onun sufizmle ilişkisinin başlangıcını oluşturuyor.

Bir anlamda bu dönemi, henüz yerli yerine oturmamış veya bilinçlenme sürecinin başlarında kendinde gelişen bir süreç kabul etmek mümkün.

Bununla birlikte, bu döneme dair eleştirilerinin de gündeme gelmesi, aradan pek de fazla bir sürecin geçmemesi üzerine, Ghazali'nin tanık olduğu sufi (*mystic*) yapıya veya yapılanmalara karşı tutumunu, anlayışını belirlemede önemli bir etken gibi gözüküyor.

Bu süreçle birlikte gelişen ve ardından, giderek yoğunluk kazanan İslami (b)ilimlerin çeşitli alanlarına dair eğilimi ve yönelimi onu, dönemin siyasi otoritesi/merkezi tarafından keşfedilmesine yol açıyor.

Ghazali yaşamının, ilmi tutum ve yaklaşımı ile -özellikle de, İslam hukuku (*jurisprudence*) alanında, olgunlaştığına işaret eden pek de geç olmayan bir dönemde, -günümüz söylemi ile ifade edecek olursak, mevki-makam sahibi olmaya elverişli bir ortama çekildiği anlaşılıyor.

Ghazali'nin yaşamındaki bu üç temel süreç, tedrici olarak onun ilmi kişiliğini ve düşünce yapısını inşa ederken, -doğrudan kendinde bir durum olarak- Ghazali içine doğduğu, yaşam sürdürdüğü ve tanık olduğu toplumu, dini ve düşünce sistemini temel bir hedef haline getirerek eleştirileriyle bir anlamda onarmaya teşebbüs ediyor.

<https://guneydoguasyacalismalari.blogspot.com/2022/12/ghazalinin-vefat-yldonumu-biyografisi.html>

---

³ M. Amin Abdullah. (2000). *Kant and Ghazali*, Frankfurt: Verlag Y. Landeck, p. 36.